УДК 657.1
JEL: F52; F53; O19
DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-36-44

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ НАТО В ПЕРІОД СТРАТЕГІЧНОГО РОЗШИРЕННЯ ТА НОВИХ ЗАГРОЗ (1991–2025)

©2025 ДЖИГОРА О. М.

УДК 657.1
JEL: F52; F53; O19

Джигора О. М. Трансформація фінансових інструментів НАТО в період стратегічного розширення та нових загроз (1991–2025)

Метою статті є наукове обґрунтування закономірностей і специфіки трансформації фінансових інструментів НАТО в період стратегічного розширення та ескалації нових типів загроз (1991–2025 рр.), з урахуванням інституційної еволюції Альянсу, динаміки безпекового середовища та змін у структурі колективного фінансування оборонних потреб. У статті проаналізовано використання трастових фондів як фінансового інструменту підтримки країн – членів Альянсу, що сприяло розбудові механізмів демократичного цивільного контролю над збройними силами, утилізації надлишкового озброєння, зниженню екологічних ризиків у сфері оборонної інфраструктури, розвитку науково-технічного співробітництва у сфері безпеки. Представлено оцінку ВВП країн НАТО, скоригованого за ПКС станом на 1996 р., яка використовувалася під час перегляду фінансових зобов'язань країн-членів після інтеграції Іспанії до Альянсу, а також у межах ширшої адаптації фінансової архітектури НАТО до умов після «холодної» війни. Визначено якісні трансформації Альянсу, пов'язані з першою хвилею розширення після «холодної» війни, які включали зміну формул розподілу витрат, що традиційно базуються на розмірах ВВП кожної країни. Проаналізовано зміни у фінансовій політиці Альянсу, що викликано світовою фінансово-економічною кризою 2008–2009 рр. Визначено основні вектори трансформації фінансової архітектури НАТО в умовах розширення, яка не обмежувалася лише внутрішнім перерозподілом бюджетних обов'язків, а й відображала загальне зростання операційного навантаження на Альянс. Підкреслено характер системного оновлення параметрів планування витрат на оборону країн – членів Альянсу, що супроводжувалося прийняттям Директиви «2/20», яка акцентувала увагу на необхідності відновлення оборонного потенціалу НАТО. Проаналізовано стан виконання критеріїв «2/20» серед країн – членів НАТО. Визначено, характер трансформації фінансової архітектури НАТО, що була зумовлена змінами безпекового середовища, хвилями розширення Альянсу, зростанням загроз гібридного характеру та необхідністю оперативного реагування на регіональні конфлікти. Охарактеризовано трансформацію фінансового механізму НАТО в контексті ключових подій і стратегічних змін 1999–2025 рр.

Ключові слова: *НАТО, фінансові інструменти, трастові фонди, витрати на оборону, фінансова архітектура, Директива «2/20».*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *2.* ***Бібл.:*** *29.*

Джигора Ольга Миколаївна *– кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування, Державний університет «Житомирська політехніка» (вул. Чуднівська, 103, Житомир, 10005, Україна)*
E-mail: *kebpua_dom@ztu.edu.ua*
ORCID: *http://orcid.org/0000-0001-8490-3917*
Scopus Author ID: *https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216154797*

UDC 657.1
JEL: F52; F53; O19

Dzhyhora O. M. Transformation of NATO's Financial Instruments During the Period of Strategic Expansion and New Threats (1991–2025)

The aim of the article is to scientifically substantiate the patterns and specifics of the transformation of NATO's financial instruments during the period of strategic expansion and the escalation of new types of threats (1991–2025), taking into account the institutional evolution of the Alliance, the dynamics of the security environment, and changes in the structure of collective financing of defense needs. The article analyzes the use of trust funds as a financial instrument to support member countries of the Alliance, which contributed to the establishment of mechanisms for democratic civilian oversight of the armed forces, the disposal of excess weapons, the reduction of ecological risks in the defense infrastructure sector, and the development of scientific and technical cooperation in the field of security. An assessment of NATO countries' GDP, adjusted for PPP as of 1996, is presented, which has been used during the review of financial commitments of the EU Member States following Spain's integration into the Alliance, as well as within the broader adaptation of NATO's financial architecture to the conditions of the post-cold war. Qualitative transformations of the Alliance related to the first wave of expansion after the cold war were identified, including changes in the formulas for distributing costs that were traditionally based on the GDP of each country. Changes in the Alliance's financial policy caused by the global financial and economic crisis of 2008–2009 were analyzed. The main vectors of transformation of NATO's financial architecture in the context of expansion were identified, which not only involved internal redistribution of budgetary responsibilities but also reflected the overall increase in the operational burden on the Alliance. The nature of the systemic renewal of defense spending planning parameters for the member countries of the Alliance has been emphasized, accompanied by the adoption of the «2/20» Directive, which focused on the need to restore NATO's defense capabilities. The status of compliance with the «2/20» criteria among NATO member countries has been analyzed. The nature of the transformation of NATO's financial architecture, driven by changes in the security environment, waves of Alliance expansion, increasing hybrid threats, and the need for prompt responses to regional conflicts, has been identified. The transformation of NATO's financial mechanism has been characterized in the context of key events and strategic changes from 1999 to 2025.

Keywords: *NATO, financial instruments, trust funds, defense spending, financial architecture, «2/20» Directive.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *2.* ***Bibl.:*** *29.*

Dzhyhora Olha M. *– Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of National Security,Public Management and Administration, Zhytomyr Polytechnic State University (103 Chudnivska Str., Zhytomyr, 10005, Ukraine)*
E-mail: *kebpua_dom@ztu.edu.ua*
ORCID: *http://orcid.org/0000-0001-8490-3917*
Scopus Author ID: *https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216154797*

Фінансовий механізм НАТО початку 1990-х років функціонував як поліцентрична модель, що інтегрує спільні та національні ресурси країн-членів у межах цивільного та військового бюджетів, а також Програми інвестицій у сферу безпеки (NSIP). Упродовж 1991–2025 рр. зазначені інструменти зазнали глибокої модернізації у зв'язку з розширенням Альянсу на схід, активізацією миротворчих операцій поза межами дії ст. 5 Вашингтонського договору, а також у відповідь на зростання гібридних, кібернетичних та енергетичних загроз. Особливого значення набуває трансформація фінансової архітектури НАТО в контексті російсько-української війни, що розпочалася у 2014 р. й актуалізувала необхідність повернення Альянсу до концепції стримування та колективної оборони як базової стратегії в нових безпекових реаліях.

Зазначені структурні та функціональні зрушення стали логічним наслідком глибокого концептуального переосмислення ролі Альянсу в умовах нового геополітичного середовища. Падіння Берлінської стіни у 1989 р. і подальший розпад Радянського Союзу в 1991 р. кардинально змінили стратегічний контекст, у якому функціонував Північноатлантичний альянс. У результаті трансформувалася не лише архітектура європейської безпеки, а й базова парадигма колективної оборони, що вимагало перегляду політичних, військових і фінансових основ діяльності НАТО. Перехід до постбіполярного міжнародного порядку змусив Альянс здійснити повну ревізію своїх цілей і засобів їх досягнення, що зумовило також переорієнтацію його фінансово-економічного інструментарію на забезпечення стабільності, кризового реагування та інтеграції нових партнерів [1].

Поворотним моментом цього процесу стала Лондонська декларація 1990 р., яка започаткувала стратегічний курс на відхід від конфронтаційної моделі до формату партнерства та відкритості. У фінансовому вимірі це означало перегляд бюджетних пріоритетів, який проявився в поступовому скороченні витрат на утримання важкого озброєння, інфраструктури та збройних сил. Наслідком таких змін стало скорочення американської військової присутності в Європі приблизно на дві третини, що, за оцінками Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), зменшило фінансове навантаження на спільний бюджет Альянсу [2].

Метою дослідження є наукове обґрунтування закономірностей і специфіки трансформації фінансових інструментів НАТО в період стратегічного розширення та ескалації нових типів загроз (1991–2025 рр.), з урахуванням інституційної еволюції Альянсу, динаміки безпекового середовища та змін у структурі колективного фінансування оборонних потреб.

У нових умовах Сполучені Штати Америки за підтримки ФРН ініціювали перегляд формату військової присутності НАТО, акцентуючи на створенні менших за чисельністю, але високомобільних підрозділів, здатних до швидкого розгортання у випадку локальних або регіональних криз. Ці ідеї були відображені в Римській стратегічній концепції, затвердженій на саміті НАТО в 1991 р., яка офіційно запровадила поняття «сил швидкого реагування». Пропонована ідея потребувала принципово нових підходів до фінансування через створення гнучких інвестиційних механізмів, адаптованих до непередбачуваності загроз. Як слушно зазначає К. Волтс, «…ця концепція вимагала не стільки масштабного нарощування ресурсів, скільки нової логіки розподілу фінансових потоків» [3].

У грудні 1991 р. НАТО заснувало Північноатлантичну раду співпраці (NACC), яка мала стати платформою для політичного діалогу з країнами Центральної та Східної Європи на тлі припинення дії Варшавського договору. Попри важливість цієї ініціативи, ефективність її реалізації виявилася обмеженою через значні розбіжності в інтересах нових партнерів. Як відмічає С. Райнінг, «NACC функціонувала радше як форум, ніж як інструмент структурної інтеграції» [4]. Попри декларативний характер роботи на початковому етапі, саме в межах NACC було закладено основу для створення подальших форматів співпраці, зокрема Програми «Партнерство заради миру» (PfP), започаткованої в 1994 р. Остання стала основою для підготовки майбутніх країн – членів Альянсу до політичних, безпекових і фінансових стандартів НАТО.

У фінансовому вимірі початок 1990-х рр. відзначився фундаментальним переосмисленням логіки використання спільних ресурсів Північноатлантичного альянсу. Завершення блокового протистояння зумовило перехід від моделі стримування до нової парадигми, зорієнтованої на підтримку стабільності, демократичне реформування збройних сил країн-партнерів і розвиток співпраці. Саме в цей період набули поширення цільові трастові фонди, фінансування яких здійснювалося через добровільні внески держав-членів та партнерів. Вони стали важливим інструментом мобілізації додаткових ресурсів для реалізації спеціальних програм, що не могли бути профінансовані ні з цивільного, ні з військового бюджетів. Зокрема, кошти цих фондів спрямовувалися на фінансування оборонних реформ у країнах-партнерах, утилізацію надлишкового озброєння, розвиток науково-дослідницьких проєктів, спрямованих

на створення продукції подвійного призначення, модернізацію систем логістичного забезпечення, зміцнення кібербезпеки, розмінування [5].

У 1990-х роках трастові фонди набули особливої актуальності в межах реалізації Програми «Партнерство заради миру» як інструмент фінансової підтримки країн Центральної та Східної Європи, що перебували у процесі трансформації сектора безпеки. Зокрема, ці фонди сприяли розбудові механізмів демократичного цивільного контролю над збройними силами, утилізації надлишкового озброєння, зниженню екологічних ризиків у сфері оборонної інфраструктури, а також розвитку науково-технічного співробітництва у сфері безпеки [6].

Подальша еволюція цього інструменту засвідчила його дієвість у нових безпекових умовах. Показовим прикладом є діяльність NATO – Ukraine Trust Fund, заснованого у 2014 р., який довів свою ефективність у контексті підтримки безпекового сектора України в умовах збройної агресії. Завдяки гнучкому фінансовому механізму трастовий фонд забезпечив оперативне залучення технічної, матеріальної та експертної допомоги, спрямованої на реформування оборонного управління, посилення спроможностей України у сфері кіберзахисту, логістики, медичної реабілітації, а також розмінування територій. Така практика підтвердила потенціал трастових фондів як інноваційного механізму фінансової адаптації НАТО до змін у геостратегічному середовищі [7].

Одним із визначальних елементів модернізації фінансового механізму Альянсу стало впровадження принципу диференційованого підходу до фінансової участі країн-членів. У цьому контексті оцінка економічної спроможності держав стала ключовим індикатором для формування пропорційних зобов'язань у межах цивільного бюджету, військового бюджету та Програми інвестицій у сферу безпеки (NSIP). Упродовж 1990-х рр. такий підхід набув особливої актуальності у зв'язку з переглядом моделей розподілу витрат, адаптацією до нової стратегічної реальності після завершення біполярного періоду та розширенням Альянсу за рахунок країн Центральної та Східної Європи [8].

Зметою забезпечення об'єктивності розрахунків у переговорах щодо бюджетного навантаження використовувався валовий внутрішній продукт, скоригований за паритетом купівельної спроможності (далі – ПКС). Такий індикатор дозволяє враховувати реальну економічну вагу країн, мінімізуючи викривлення, пов'язані з коливаннями валютних курсів. На *рис. 1* представлено оцінку ВВП країн НАТО, скоригованого за ПКС станом на 1996 р., яка використовувалася під час перегляду фінансових зобов'язань країн-членів після інтеграції Іспанії до Альянсу, а також у межах ширшої адаптації фінансової архітектури НАТО до умов після «холодної» війни. Такий підхід до розрахунків часток фінансування базувався на прагненні забезпечити більшу справедливість і пропорційність у розподілі витрат, з урахуванням реального економічного потенціалу держав, а не лише номінальних показників ВВП.

Застосування ПКС у формуванні фінансових квот дозволило частково компенсувати дисбаланси, викликані різним рівнем цін і соціально-економічного розвитку країн-членів. Зокрема, в документах фінансового комітету НАТО вказувалося,

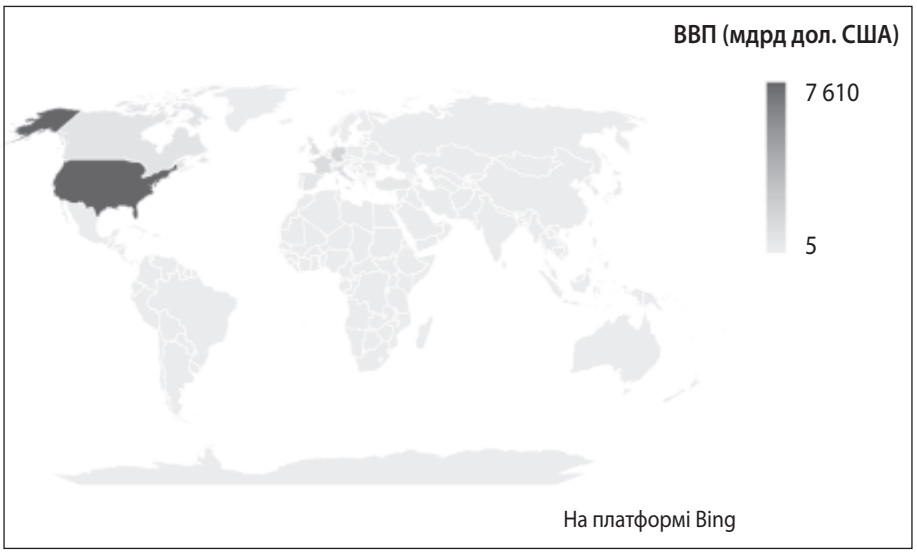

Рис. 1. ВВП країн НАТО, скоригований за ПКС станом на 1996 р.

Джерело: побудовано автором на основі [8].

що перегляд формули розподілу здійснювався з урахуванням зростання ролі південного флангу Альянсу та підвищених вимог до інфраструктурного співфінансування в нових регіонах [9]. Таким чином, індикатори ПКС почали служити одним із опорних параметрів у процесі фінансового моделювання та бюджетного планування в умовах розширення Альянсу.

Представлені дані свідчать про домінуючу економічну позицію США в межах Альянсу всередині 1990-х рр. Сукупна частка країн так званої «великої п'ятірки» (США, Німеччини, Франції, Великої Британії та Італії) становила понад 82% загального економічного потенціалу Альянсу [10]. Провідна роль цих країн у наповненні спільного бюджету об'єктивно зумовлювала їхню першість у формуванні політичного курсу НАТО, а також у визначенні пропорційності фінансових зобов'язань. Натомість вплив на прийняття рішень країн з порівняно меншою економічною вагою, таких як Португалія, Греція, Люксембург та Ісландія, залишався обмеженим. Цей дисбаланс підкреслив важливість інституціоналізації принципу справедливого розподілу витрат відповідно до економічної спроможності, що став одним із ключових елементів фінансової політики НАТО наприкінці XX ст. [11].

У 1999 р. Північноатлантичний альянс зазнав якісних трансформацій, пов'язаних із першою після Холодної війни хвилею розширення. Приєднання Польщі, Чеської Республіки та Угорщини не лише позначилося на геополітичній архітектурі Європи, а й вимагало комплексної адаптації фінансово-організаційного механізму НАТО [12]. Унаслідок розширення кількісний склад Альянсу зріс з 16 до 19 держав-членів, що зумовило потребу в перерахунку механізмів фінансової участі. Передусім, це торкнулося формул розподілу витрат, які традиційно базуються на розмірах ВВП кожної країни. Нові члени мали нижчий рівень економічного розвитку порівняно з країнами – засновницями НАТО, що спричинило дискусії щодо справедливого підходу до фінансової інтеграції [13].

Для досягнення консенсусу були проведені багатосторонні консультації в рамках Комітету з питань бюджету та інвестицій, за результатами яких було адаптовано коефіцієнти внесків для нових держав. Для певних категорій витрат було запроваджено поетапне включення нових країн у загальні програми. Це дало змогу уникнути диспропорцій у фінансуванні та забезпечити поступову інтеграцію країн Центрально-Східної Європи до фінансової архітектури НАТО [14]. У світлі потреби забезпечення довіри між учасниками Альянсу особливого значення набуло посилення інституційних механізмів фінансового контролю, зокрема через активізацію діяльності IBAN, яка розширила свій функціональний мандат, зокрема в частині аудитів, які стали обов'язковими для всіх великих інвестиційних проєктів, що реалізовувалися в новоприєднаних країнах [15].

У цьому контексті важливо відзначити, що трансформація фінансової архітектури НАТО в умовах розширення не обмежувалася лише внутрішнім перерозподілом бюджетних обов'язків. Вона також відображала загальне зростання операційного навантаження на Альянс внаслідок геостратегічних зрушень та появи нових типів загроз. Особливе значення на цьому етапі мало забезпечення фінансової стійкості Альянсу в умовах нових стратегічних викликів, що проявлялися у проведенні операцій поза межами зони відповідальності НАТО, зокрема в Косово (1999 р.), Афганістані (з 2001 р.) і Лівії (2011 р.). Такі місії вимагали адаптації інвестиційної політики до потреб експедиційних операцій, що, своєю чергою, зумовило модернізацію логістичної інфраструктури, комунікаційних систем, елементів оперативної підтримки та медичного забезпечення в театрі військових дій [16].

Відповідно, фінансовий механізм НАТО поступово еволюціонував від моделі, орієнтованої переважно на утримання матеріальної інфраструктури, до інноваційної системи підтримки мобільності, гнучких рішень і цифрових платформ, які дозволяли забезпечити оперативність реагування на багатовекторні виклики. Така трансформація стала відповіддю на нову логіку безпеки, в якій пріоритети колективної оборони дедалі більше поєднувалися з функціями проєкції стабільності, управління кризами та післяконфліктного відновлення у країнах-партнерах і регіонах за межами Альянсу [17].

Ключові етапи розширення НАТО в 1999, 2004 та 2009 рр. охопили загалом 12 країн Центральної та Східної Європи. Інтеграція нових членів вимагала не лише інституційної, а й фінансової адаптації. Альянс взяв на себе часткове фінансування процесів модернізації збройних сил новоприєднаних держав, зокрема через механізми Програми інвестицій у безпеку (NSIP). Ці витрати розподілялися між усіма країнами-членами, включно з новими учасниками, що відображало принцип колективної відповідальності. У 2005 р. на рівні Північноатлантичної ради було погоджено нову формулу розподілу витрат, яка зафіксувала частку Сполучених Штатів на рівні їхнього внеску станом на той момент. Це рішення було спрямоване на стабілізацію фінансового балансу в Альянсі та забезпечення рівномірного розподілу зобов'язань серед членів [18].

Новий імпульс фінансовій політиці Альянсу надала домовленість, досягнута на саміті в Лісабоні в листопаді 2010 р., щодо створення системи протиракетної оборони. Хоча оцінна вартість спільного компонента цієї системи залишалася помірною, передбачалося, що окремі держави-члени братимуть на себе індивідуальні зобов'язання щодо розгортання ключових елементів інфраструктури – зокрема, радарів, систем перехоплення, сенсорів і кораблів, оснащених системою Aegis. Такий підхід символізував подальший розвиток концепції «розумної оборони», заснованої на кооперативному використанні національних ресурсів у межах спільної стратегічної рамки [19].

У зв'язку з наслідками світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. більшість держав – членів НАТО змушені були скорочувати свої оборонні бюджети, що поставило під сумнів не лише їхню готовність підтримувати поточні рівні фінансування, а й спроможність ефективно долучатися до потенційних майбутніх операцій Альянсу. На цьому тлі в межах 112-го Конгресу США актуалізували проблему диспропорцій у внесках держав-членів, особливо враховуючи, що США стабільно забезпечували майже три чверті загальних військових витрат НАТО. Підвищена увага приділялася тому, наскільки інші союзники дотримуються своїх зобов'язань у фінансовій сфері, особливо в межах цивільного, військового бюджетів та Програми інвестицій у сферу безпеки (NSIP) [20].

У період діяльності 112-го Конгресу США (2011–2013 рр.) ключовими темами, які безпосередньо стосувалися трансформації фінансового механізму НАТО, стали питання перерозподілу оборонного навантаження між країнами-членами, а також необхідність модернізації форм і механізмів спільного фінансування у відповідь на фінансову кризу та нові безпекові виклики. Підкомітет Палати представників США з питань міжнародних операцій неодноразово порушував питання про надмірну фінансову участь Сполучених Штатів у бюджетах НАТО, закликаючи до ширшої участі європейських союзників в оборонному фінансуванні [21].

У цьому контексті особливу увагу було приділено ефективності Програми інвестицій у сферу безпеки (NSIP) і витратам на підтримку операцій в Афганістані (ISAF). Конгрес підтримав позицію Міністерства оборони США щодо потреби перегляду фінансових зобов'язань інших країн НАТО з метою забезпечення більш збалансованого внеску до спільного бюджету [22]. Також було підкреслено важливість інституційної прозорості та фінансової підзвітності, що активізувало взаємодію з Міжнародною радою з ревізії НАТО (IBAN) щодо проведення аудитів найбільш витратних проєктів інфраструктурного характеру.

Водночас США ініціювали низку консультацій у рамках Комітету з бюджетних та інвестиційних питань НАТО, які передували прийняттю у 2012 р. нової формули розподілу спільних витрат. Її ключовою метою було зафіксувати рівень участі США на попередньому рівні, запобігши автоматичному зростанню внеску в разі скорочення фінансування з боку інших країн [23]. Таке рішення мало стратегічне значення з огляду на скорочення оборонного бюджету США, запровадження автоматичних секвестрів і розширення сфери дії НАТО за межі Європи. Ухвалення оновленої моделі розподілу витрат стало важливою віхою у процесі адаптації фінансової архітектури Альянсу до нових реалій. Воно сприяло формуванню умов для більш гнучкого та відповідального підходу до фінансування спільних ініціатив, водночас забезпечивши основи для зміцнення довіри між провідними донорами та державами, що приєдналися до Альянсу після 1999 р. [24].

Попри незначні зміни у формальних формулах розподілу витрат, країни G5 (США, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія) продовжували відігравати провідну роль у забезпеченні фінансової стабільності Альянсу. Питома вага внесків США залишалася домінантною, що посилювало дебати щодо справедливості та збалансованості навантаження в межах спільного бюджету. У той самий час країни, що приєдналися до НАТО після 1999 р., були інтегровані у фінансову архітектуру Альянсу за принципом поетапного нарощування участі у спільному фінансуванні. Такий підхід був обумовлений потребою врахування їхньої економічної та інституційної спроможності. Подібна модель забезпечувала уникнення різких бюджетних диспропорцій, дозволяла зберегти макрофінансову рівновагу спільного бюджету та сприяла збереженню довіри між країнами-членами.

У контексті зміни безпекового середовища, особливо після 2014 р., Альянс зробив спробу системного оновлення параметрів планування витрат на оборону. Ключовим орієнтиром стала так звана Директива «2/20», що була ухвалена на саміті НАТО в Уельсі у вересні 2014 р., невдовзі після анексії рф Автономної Республіки Крим. У відповідній декларації саміту було заявлено про необхідність відновлення оборонного потенціалу НАТО у зв'язку з тим, що «агресивні дії росії проти України фундаментально кинули виклик нашому баченню цілісної, вільної та мирної Європи» [25]. Згідно з цією директивою країни – члени НАТО зобов'язалися спрямовувати не менше 2% ВВП на

оборону та виділяти не менше 20% оборонного бюджету на обладнання та модернізацію збройних сил [25]. Таким чином, Директива «2/20» стала ключовим інструментом для уніфікації підходів до національного оборонного планування серед союзників. Однак реалізація цієї мети виявилася складною, що й зумовило необхідність її переосмислення у 2020-х рр.

На тлі повномасштабної війни росії проти України, яка триває від 24 лютого 2022 р., постала потреба коригування стандартів оборонного фінансування з урахуванням поточного рівня загроз. Очікувалося, що саміт НАТО у Вашингтоні (2024 р.), присвячений 75-річчю Альянсу, стане важливою точкою переоцінки ефективності підходу «2/20» як планового орієнтира [26]. Оцінка реалізації Директиви «2/20» засвідчила, що середні оборонні витрати НАТО становили 1,82% ВВП. Тільки 11 країн-членів виконали зобов'язання щодо 2% ВВП, з яких більшість – на Сході Альянсу. Всі країни НАТО досягли мінімального 20-відсоткового показника витрат на оборонне обладнання, причому медіанне значення склало 27,8%. Країни, які ще не досягли порогу в 2%, мали потенціал швидкого прогресу за умови реального зростання оборонних витрат, що перевищує рівень інфляції [27] (*табл. 1*).

Таким чином, у сучасних умовах, що визначаються затяжним військовим конфліктом в Європі, НАТО має перейти від фіксованих показників до динамічної моделі фінансового планування, що базується на реальному зростанні оборонного бюджету, адаптації до темпів інфляції, врахуванні національних економічних прогнозів. Очікуваний перехідний період для країн, що ще не досягли цільового показника 2%, становить 2–3 роки, особливо за умови зниження рівня інфляції в європейських економіках. У 2024 р., перед самітом у Вашингтоні, 23 із 32 членів НАТО досягли цільового рівня ≥ 2% ВВП [26].

На Гаазькому саміті в червені 2025 р. було ухвалено історичну декларацію про те, що фінансове навантаження буде поступово збільшене до 5% ВВП до 2035 р., із розподілом: 3,5% на основну оборону, 1,5% на кібербезпеку, критичну інфраструктуру та інвестиції в технологічну стійкість. Саміт також передбачив проміжний перегляд темпу виконання до 2029 р. [28]. Декларацією також було передбачено гнучкість визначення термінів та сфер витрат, а також відмова від жорстких бюджетних рамок. Країни-члени зі Східної Європи (Польща, Балтія) підтримали рішення як необхідне для стримування росії, тоді як Південна Європа (Іспанія, Бельгія) виявляє стриманість через соціально-фіскальну вразливість. Ця декларація стала політичним сигналом про те, що NATO відмовляється від пасивної оборони та переходить до інституційної та фінансової стратегії стійкого колективного реагування на системні загрози [28].

Упродовж 1999–2025 рр. фінансова архітектура НАТО зазнала послідовної та цілеспрямо-

Таблиця 1

Виконання критеріїв «2/20» серед країн – членів НАТО станом на початок 2024 р.

Країна	Оборона ≥ 2 % від ВВП	Оборонне обладнання ≥ 20% витрат	Особливості виконання
США	~3,4 % ВВП	✓	Найбільший внесок у бюджет Альянсу
Польща	~3,9–4,1%	✓	Лідер серед країн Східної Європи
Греція	~3,0%	✓	Традиційно високі витрати
Естонія	~2,7%	✓	Приклад для країн Східної Європи
Литва	~2,5%	✓	Активне нарощення витрат
Латвія	~2,3%	✓	Активне нарощення витрат
Фінляндія	~2,45%	✓	Виконання зобов'язань після 2023 р.
Румунія	~2,44%	✓	
Угорщина	~2,43%	✓	Виконання зобов'язань
Велика Британія	~2,07%	✓	Стабільно перевищує 2%
Словаччина	~2,03%	✓	Виконання зобов'язань
Німеччина	1,64% у 2023; 2,12% у 2024	✓	Виконання зобов'язань
Інші країни	23 із 32	Всі	Лише 11 країн виконали план ≥ 2%

Джерело: складено за [27].

ваної трансформації, що була зумовлена змінами безпекового середовища, хвилями розширення Альянсу, зростанням загроз гібридного характеру та необхідністю оперативного реагування на регіональні конфлікти. Еволюція системи колективного фінансування відбувалася в рамках стратегічної адаптації до нових викликів і супроводжувалась поетапним удосконаленням як процедурних, так і інституційних механізмів. Починаючи з перегляду параметрів Програми інвестицій у сферу безпеки (NSIP) у 1999 р., НАТО поступово перейшло від пріоритету матеріального стримування до інвестування в мобільність, цифрову сумісність, кібербезпеку та захист критичної інфраструктури. Цей зсув у стратегічних акцентах знайшов вираження у структурі бюджетних витрат, де зросла питома вага інноваційних напрямів, пов'язаних з оперативною підтримкою, інформаційними системами та мережевими платформами (*табл. 2*).

Особливе значення в оновленій фінансовій моделі НАТО відіграла Директива «2/20», затверджена на Саміті в Уельсі у 2014 р. Вона вперше формалізувала мінімальні зобов'язання держав-членів щодо витрат на оборону (2% ВВП) та інвестицій у військові технології (20% оборонного бюджету). Попри початкову обмеженість ефективності цієї директиви, саме ескалація російсько-української війни з 2022 р. спричинила переорієнтацію з формального дотримання зобов'язань на реальне нарощування темпів зростання оборонних бюджетів.

Кульмінацією трансформацій фінансової політики НАТО стало рішення Саміту в Гаазі 2025 р., яким закріплено нову парадигму оборонного фінансування. Було встановлено цільовий орієнтир у 5% ВВП загальних витрат на безпекові потреби, з яких 3,5% мають спрямовуватись на основну оборону, а 1,5% – на ширші напрями безпеки, включно з кіберзахистом, стійкістю до криз і розвитком партнерських програм. Таким чином, фінансова архітектура НАТО в указаний період еволюціонувала від концепції рівномірного розподілу тягаря до гнучкої, стратегічно орієнтованої моделі, що враховує як економічну спроможність держав-членів, так і актуальні загрози безпеці. Основними засадами нової моделі стали принципи пропорційності, оперативності, цифровізації та стратегічного стримування.

ВИСНОВКИ

Обґрунтовано, що впродовж 1990–2025 рр. фінансова архітектура НАТО стабільно еволюціонувала в реакції на зміни безпекового середовища,

Таблиця 2

Трансформація фінансового механізму НАТО в контексті ключових подій та стратегічних змін 1999–2025 рр.

Період, роки	Основні події	Трансформаційні зміни у фінансовому механізмі НАТО
1999	Розширення: Польща, Чехія, Угорщина; операція в Косово	Перегляд формул внесків, адаптація NSIP, поетапна інтеграція нових членів; фінансування експедиційної логістики в Південно-Східній Європі
2001–2006	Початок місії ISAF в Афганістані	Значне збільшення видатків на мобільні платформи, стратегічні перевезення, медичну евакуацію та інженерну підтримку
2009–2011	Розширення: Хорватія, Албанія; операція в Лівії	Коригування моделей розподілу витрат NSIP; зростання інвестицій у цифрові системи зв'язку, гнучке оборонне планування
2014	Анексія Криму росією; саміт НАТО в Уельсі	Введення директиви «2/20»: ≥ 2% ВВП на оборону, ≥ 20% – на обладнання; акцент на кібербезпеку та подвійне призначення інфраструктури
2020–2024	Нарощення стримування рф; акцент на енергобезпеці; війна в Україні	Посилення вимог до звітування IBAN; інвестиції в енергетичну інфраструктуру; мережеві платформи для стримування; фокус на реальному зростанні витрат
2023–2024	23 із 32 членів НАТО перевищили 2% ВВП; середнє значення витрат НАТО – 2,02% у 2024 р.	Перехід до реальних показників: ≥ 2% ВВП як «нижня межа», не «стеля»; зростання витрат вище інфляції
2025	Угода на саміті в Гаазі про частку в бюджеті – 5% ВВП до 2035 р.	Інституціоналізація нових норм: 3,5% – на оборону, 1,5% – на кібербезпеку, енергетику, IT, інфраструктуру – затвердження дорожніх карт

Джерело: складено за [29].

зокрема розширення Альянсу, регіональні конфлікти та гібридні загрози. Починаючи з адаптації NSIP та оновлення формул внесків у 1999 р., система колективного фінансування Альянсу проходила переорієнтацію на забезпечення мобільності та оперативності. Інвестиції в цифрові платформи, кібербезпеку, сучасне обладнання та критичну інфраструктуру поступово стали центральними складовими фінансової стратегії. Доведено, що Директива «2/20», введена у 2014 р., стала першим кроком до стандартного планування: зобов'язання щодо витрат у 2% ВВП на оборону та 20% оборонного бюджету на техніку. Однак лише після ескалації конфлікту в Україні Альянс перейшов до концентрації на реальних темпах зростання оборонних витрат, а не лише на номінальних показниках.

Аргументовано, що кульмінацією цих процесів стала угода саміту в Гаазі 2025 р., що засвідчила перехід до нової парадигми: 5% ВВП загальних витрат із чіткішим поділом між оборонними (3,5%) та іншими (1,5%) витратами. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Kupchan Ch. A.. The Vulnerability of Empire. Ithaca, NY : Cornell University Press, 1996. DOI: https://doi.org/10.7591/9781501738708
2. Brenner M. J. Terms of Engagement: The United States and the European Security Identity. Westport, Connecticut : Greenwood Publishing, 1998. 144 p.
3. Waltz K. N. NATO expansion: A realist's view. *Contemporary Security Policy*. 2000. Vol. 21. Iss. 2. P. 23–38. DOI: https://doi.org/10.1080/13523260008404253
4. Rynning S. NATO's Futures: The Atlantic Alliance between Power and Purpose. London : I. B. Tauris, 2017. URL: https://project-hybrid.upt.pt/wp-content/uploads/2019/04/NATOs_futures_atlantic_alliance.pdf
5. Довідник НАТО. Brussels, 2001. 609 p. URL; https://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/pdf/handbook.pdf
6. NATO Support and Procurement Agency (NSPA). NATO Trust Funds: Projects and Partnerships. Capellen: NSPA, 2020. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_88734.htm
7. NATO's Support to Ukraine: Trust Funds and Beyond. *NATO Public Diplomacy Division*, 2018. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-sup.pdf
8. NATO: Structure and Funding of NATO. GAO/NSIAD-98-172. *U.S. General Accounting Office*, 1998. URL: https://www.gao.gov/assets/nsiad-98-172.pdf
9. Report on the use of GDP adjusted by PPP for burden-sharing arrangements. *NATO Financial and Economic Committee*. Brussels : NATO HQ, 1997. 28 p.
10. Goldgeier J. M. NATO expansion: The anatomy of a decision. *The Washington Quarterly*. 1998. Vol. 21. Iss. 1. P. 83–102. DOI: https://doi.org/10.1080/01636609809550295
11. Financial and Economic Data Relating to NATO Defence. *NATO*, 1999. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_107359.htm
12. Public Diplomacy Division. *NATO*, 2003. URL: https://archives.nato.int/public-diplomacy-division-pdd
13. Enlargement and Article 10. *NATO*, 2024. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm
14. The Enlargement of NATO. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Enlargement_of_NATO
15. Financial and Economic Data Relating to NATO Defence. *NATO*, 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_107359.htm
16. Defence Planning and Policy Committee Reports, 1999–2023. *NATO Archives*. URL: https://archives.nato.int/defence-planning-committee?sf_culture=en
17. GAO/NSIAD-98-172. NATO: Structure and Funding of Infrastructure Projects. *U.S. Government Accountability Office*, Washington, 1998. URL: https://www.everycrsreport.com/reports/RL30150.html
18. Financial and Economic Data Relating to NATO Defence. *NATO*. 2005. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.html
19. Lisbon Summit Declaration. *NATO*. 2010. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm
20. NATO: History of Common Budget Cost Shares (GAO/NSIAD-98-172). *United States Government Accountability Office*, 1998. URL: https://www.gao.gov/assets/nsiad-98-172.pdf
21. Hearing: NATO Burden Sharing – Can Europe Meet Its Defense Commitments? 112th Congress. *House Committee on Foreign Affairs*, 2012. URL: https://foreignaffairs.house.gov
22. NATO Common Funding: Better Criteria and Procedures Needed to Assess U.S. Contributions (GAO-12-206). *US Government Accountability Office* (GAO). Washington, D. C., 2012. URL: https://www.gao.gov/products/gao-12-206
23. NATO Funding and Financial Management Reform Briefing Note. Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2012. URL: https://www.nato.int
24. Final Communiqué following the meeting of the NATO Defence Ministers. *North Atlantic Council*. Brussels, 2006. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_22441.htm?selectedLocale=en
25. Wales Summit Declaration. *NATO*. 05.08.2014. URL: https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_112964.htm
26. Brennan D. NATO Misses Pivotal Military Target. *Newsweek*. 22.12.2024. URL: https://www.newsweek.com/nato-misses-pivotal-military-target-russia-ukraine-1862259
27. Schroeder W. The pathway to NATO's '2/20' goal is through real growth of defense spending. *At-*

lantic Council. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-pathway-to-natos-2-20-goal-is-through-real-growth-of-defense-spending

28. Bayer L., Gray A. What is NATO's new 5% defence spending target? *Reuters*. 25.06.2025. URL: https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/what-is-natos-new-5-defence-spending-target-2025-06-23/
29. Deni J. B., Arick R. What counts as 'defense' in NATO's potential 5 percent spending goal? *Atlantic Council*. 20.06.2025. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/what-counts-as-defense-in-natos-potential-5-percent-spending-goal

REFERENCES

Bayer, L., and Gray, A. "What is NATO's new 5% defence spending target?" *Reuters*. June 25, .2025. https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/what-is-natos-new-5-defence-spending-target-2025-06-23/

Brennan, D. "NATO Misses Pivotal Military Target". *Newsweek*. December 22, 2024. https://www.newsweek.com/nato-misses-pivotal-military-target-russia-ukraine-1862259

Brenner, M. J. *Terms of Engagement: The United States and the European Security Identity*. Westport, Connecticut: Greenwood Publishing, 1998.

"Defence Planning and Policy Committee Reports, 1999-2023". *NATO Archives*. https://archives.nato.int/defence-planning-committee?sf_culture=en

"Dovidnyk NATO" [NATO Handbook]. Brussels, 2001. https://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/pdf/handbook.pdf

Deni, J. B., and Arick, R. "What counts as 'defense' in NATO's potential 5 percent spending goal?" *Atlantic Council*. June 20, 2025. https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/what-counts-as-defense-in-natos-potential-5-percent-spending-goal

"Enlargement and Article 10". *NATO*, 2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm

"Final Communique following the meeting of the NATO Defence Ministers". *North Atlantic Council*. Brussels, 2006. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_22441.htm?selectedLocale=en

"Financial and Economic Data Relating to NATO Defence". *NATO*, 1999. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_107359.htm

"Financial and Economic Data Relating to NATO Defence". *NATO*, 2014. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_107359.htm

"Financial and Economic Data Relating to NATO Defence". *NATO*. 2005. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.html

"GAO/NSIAD-98-172. NATO: Structure and Funding of Infrastructure Projects". *U.S. Government Accountability Office*, Washington, 1998. https://www.everycrsreport.com/reports/RL30150.html

Goldgeier, J. M. "NATO expansion: The anatomy of a decision". *The Washington Quarterly*, vol. 21, no. 1 (1998): 83-102. DOI: https://doi.org/10.1080/01636609809550295

"Hearing: NATO Burden Sharing – Can Europe Meet Its Defense Commitments?" 112th Congress. *House Committee on Foreign Affairs*, 2012. https://foreignaffairs.house.gov

Kupchan, Ch. A. *The Vulnerability of Empire*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1996. DOI: https://doi.org/10.7591/9781501738708

"Lisbon Summit Declaration". *NATO*. 2010. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm

"NATO Common Funding: Better Criteria and Procedures Needed to Assess U.S. Contributions (GAO-12-206)". *US Government Accountability Office (GAO)*. Washington, D. C., 2012. https://www.gao.gov/products/gao-12-206

"NATO Funding and Financial Management Reform Briefing Note". Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2012. https://www.nato.int

"NATO Support and Procurement Agency (NSPA)". *NATO Trust Funds: Projects and Partnerships*. Capellen: NSPA, 2020. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_88734.htm

"NATO: History of Common Budget Cost Shares (GAO/NSIAD-98-172)". *United States Government Accountability Office*, 1998. https://www.gao.gov/assets/nsiad-98-172.pdf

"NATO: Structure and Funding of NATO. GAO/NSIAD-98-172. U.S." *General Accounting Office*, 1998. https://www.gao.gov/assets/nsiad-98-172.pdf

"NATO's Support to Ukraine: Trust Funds and Beyond". *NATO Public Diplomacy Division*, 2018. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-sup.pdf

"Public Diplomacy Division". *NATO*, 2003. https://archives.nato.int/public-diplomacy-division-pdd

Report on the use of GDP adjusted by PPP for burden-sharing arrangements. NATO Financial and Economic Committee. Brussels: NATO HQ, 1997.

Rynning, S. "NATO's Futures: The Atlantic Alliance between Power and Purpose". London : I. B. Tauris, 2017. https://project-hybrid.upt.pt/wp-content/uploads/2019/04/NATOs_futures_atlantic_alliance.pdf

Schroeder, W. "The pathway to NATO's '2/20' goal is through real growth of defense spending". *Atlantic Council*. https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-pathway-to-natos-2-20-goal-is-through-real-growth-of-defense-spending

"The Enlargement of NATO". https://en.wikipedia.org/wiki/Enlargement_of_NATO

"Wales Summit Declaration". *NATO*. August 05, 2014. https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_112964.htm

Waltz, K. N. "NATO expansion: A realist's view". *Contemporary Security Policy*, vol. 21, no. 2 (2000): 23-38. DOI: https://doi.org/10.1080/13523260008404253